

kova, "Aydınlanmanın Ön Tarihi (XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine)", *Sovyet Türkologların Türk Edebiyatı İncelemeleri* (trc. Tatyana Moran – Yurdanur Salman), İstanbul 1980, s. 16-18; Faik Reşid Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâret-nâmeleri* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1987, s. 70-72; A. Boppe, *XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları* (trc. Nevin Yücel-Celbiş), İstanbul 1998, s. 90-96; a.mlf., "XVIII. Yüzyıl Başlarında Avrupa'da Türk Modası, Türk Elçisi Said Efendi Zamanı" (trc. Türkân Münir), *Hayat Tarih Mecmuası*, XV/172 (4), İstanbul 1979, s. 16-18; XV/173 (5) (1979), s. 16-18; Yanko İskender Hoçi, "Sadrazam Said Mehmed Paşa Merhûmun Hâcegân-ı Dîvân-ı Humâyûn'da İken İstokholm'a Vuku Bulan Sefâreti", *TOEM*, sy. 11 (1329), s. 658-677; B. Zülfiyar Aydın, "18. Yüzyılda Türkçe 'Müfredat' Kitapları ve Türk Tıp Tarihindeki Yeri", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, sy. 7, İstanbul 1999, s. 55-168; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihât Kayıtları I", *TTK Belgeler*, sy. XX/24 (2000), s. 94-97.

ERHAN AFYONCU

MEHMET SÂLİH EFENDİ

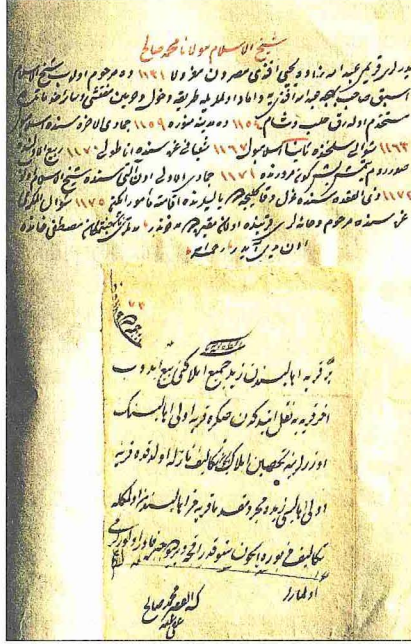
(ö. 1175/1762)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Babası, Galata ve Mısır kadılıklarından mâzul Kırımlı Abdullah Efendizâde Yahyâ Efendi'dir. Anne tarafından Kasımpaşa'da medfun Uşşâkiyye tarikatının kurucusu Hüsameddin Uşşâki soyundan gelmektedir. Tahsilini tamamlayınca Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'ye intisap ederek onun damadı oldu.

Mehmed Sâlih Efendi birkaç yıl Harameyn müfettişliğinde çalıştıktan sonra Galata kadılığına, oradan da mahreç pâyesiyile Halep kadılığına tayin edildi. Muharrem 1148'de (Haziran 1735) Şam kadılığına, 1153'te (1740) Medine kadılığına getirildi; 27 Cemâziyelâhîr 1159'da (17 Temmuz 1746) İstanbul kadısı oldu. Şâban 1160'ta (Ağustos 1747) İstanbul kadılığından alındı. Zilkade 1163'te (Ekim 1750) ikinci defa İstanbul kadılığına getirildi; bir ay sonra Anadolu kazaskerliği pâyesini almakla birlikte İstanbul kadılığında bırakıldı ve yaklaşık bir yıl daha bu vazifeyi yürüttü.

7 Şâban 1167'de (30 Mayıs 1754) Anadolu kazaskeri olan ve 10 Şâban 1168 (22 Mayıs 1755) tarihine kadar bu görevini sürdüren Mehmed Sâlih Efendi Rebîülevvel 1171'de (Kasım 1757) Rumeli kazaskeri oldu. 16 Cemâziyelevvel 1171'de (26 Ocak 1758) Damadzâde Feyzullah Efendi'nin azliyle onun yerine şeyhülislâmlığa getirildi. Şeyhülislâmlığı yaklaşık bir buçuk yıl sürdü. 5 Zilkade 1172'de (30 Haziran 1759) Sultan III. Mustafa tarafından

Mehmed Sâlih Efendi'nin tercüme-i hâli ile bir fetvası (Mecmûa-i Fetâvâ, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 576, vr. 74^b)

azledilerek yerine Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi tayin edildi.

Şeyhülislâmlıktan azlinden sonra Kanlıca'daki sahilhânesinde ikamet eden Mehmed Sâlih Efendi 1 Şevval 1175 (25 Nisan 1762) tarihinde ramazan bayramı gecesi vefat etti. Mezarı Kanlıca'da, fetvahânesinin karşısında bulunan Râziye Hatun Damadı Kazasker Mehmed Efendi Medresesi dahilindedir. Kaynaklarda yumuşak huylu, iyi ahlâklı, vakar sahibi ve nüktedan bir kişi olduğu, tasavvufa intisabının bulunduğu kaydedilir. Oğullarından Abdullah Efendi Üsküdar kadılığına, Ahmed Esad Efendi şeyhülislâmlık makamına kadar yükselmiştir. Herhangi bir eseri olduğuna dair kayda rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecmûa-i Fetâvâ, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 576, vr. 75; Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 155; II/A, s. 24, 32, 34; Müstakimzâde, *Devhatü'l-meşâ-yih maa zeyl*, İstanbul, ts., s. 100-101; Ayvan-sarâyî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 123; *İlmîyye Sal-nâmesi*, s. 531-532; Osmanlı Müellifleri, III, 207; Danişmend, *Kronoloji*, V, 142; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 485-486; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 141, 150, 169-170; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2929, 2931; Münir Aktepe, "Mehmed Sâlih Efendi", *Eİ²* (İng.), VI, 1004.

TAŞIN ÖZCAN

MEHMET SUÛDÎ EFENDİ

(ö. 999/1591)

Osmanlı coğrafyacısı, şair.

Devlet adamı, âlim ve edebiyatçı yetiş-tiren bir aileye mensup olup Sahn müderrisliği ve Edirne kadılığı görevlerinde bulunan Niksarlı Emîr Hasan b. Sinân'ın oğlu, *el-'Aylemü'z-zâhîr* adlı tarih eserinin müellifi Cenâbî Mustafa Efendi ile iki defa Kıbrıs beylerbeyiliğinde bulunan Seyyid Ahmed Efendi'nin kardeşleri ve müderris, şair ve silâhşoruğuyla tanınan Abdülkadir Kadri Çelebi'nin babasıdır. Suûdî nisbesini kullanmasının sebebi Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'ye mülâzım olmasıdır. Önce Otuzlu medreselerde çalıştıktan sonra sırasıyla Yeni İbrâhim Paşa, Atık Ali Paşa, Şah Hûban, Sahn-ı Semân ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. Halep, Medine ve Âmid kadılıklarında bulunmasının ardından Şevval 999'da (Ağustos 1591) vefat etti.

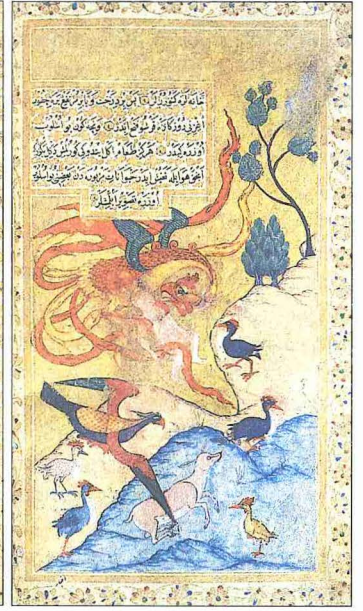
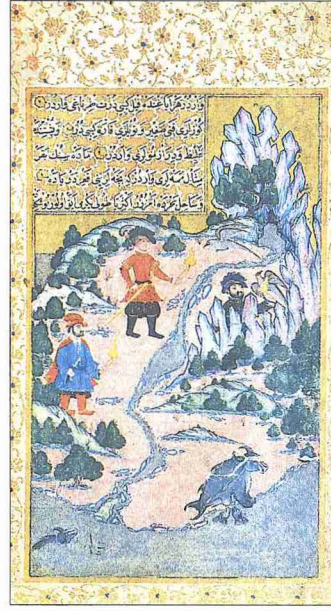
Mehmed Suûdî Efendi, XVI. yüzyılın sonlarında kaleme alınan ve *Târih-i Hind-i Garbî* (*Hadîs-i Nev*) adıyla bilinen coğrafya kitabının yazarıdır. Zilhicce 991'de (Aralık 1583) III. Murad'a sunduğu eserin hâtimesinde (müellifnüşhası, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 4969) kendini "sâlik-i râh-i Mes'ûdî Emîr Mehmed b. Emîr Hasan es-Suûdî" olarak tanıtmakta, kitabın telif ve tertibi için çok emek harcadığını belirtmektedir. III. Murad'a yaptığı manzum bir dua ile sona eren hâtime diğer nüshaların çoğunda yer almadığından (tamamı için bk. Goodrich, *JAOS*, CVII/2 [1987], s. 318-319) böyle bir nüshadan faydalandığı anlaşılan İbrâhim Müteferrika neşrini kimseye nisbet etmeden yapmıştır. Bu gibi sebeplerle eserin yazarı konusunda ihtilâf edilmiştir. Kâtib Çelebi, ad vermeden müellifin müteahhirinden biri olduğunu söylediği halde Franz Taeschner, *Keşfü'z-zunûn*'un matbu nüshasında bir önceki eser olan *Târih-i Hind* ile bunun aynı başlık altında zikredilmesi sebebiyle *Tâ-rîh-i Hind*'in müellifi Muhammed b. Yûsuf el-Herevî'yi (ö. 924/1518'den sonra) bu eserin de müellifi olarak göstermiştir. Abdülhak Adnan Adivar müellifin Mehmed b. Emîr Hasan es-Suûdî olması gerektiğini, fakat bu hususta ihtilâf bulunduğunu belirtmekte, İbrahim Hakkı Akyol ise büyük bir ihtimalle eserin Emîr Mehmed Suûdî'ye ait olduğunu söylemektedir. Buna karşılık M. Fuad Köprülü müellifin adını tereddütsüz olarak Mehmed Suûdî Efendi şeklinde vermiştir.

Mehmed Suûdî Efendi, "ceride-i pür-iber ve kitâb-ı mu'teber" diye tanıttığı ve üç bölüm (bab) üzerine tertip ettiği kitabının başında eserinin nâdir rivayetlerle dolu olduğunu söylemekte, ilk iki bölümde kozmografik bilgiler vermekte, üçüncü bölümde Amerika kıtasının keşfinden bahsetmektedir. İlk iki bölümün kaynakları arasında başta kendine örnek aldığı coğrafyacı Mes'ûdî'nin *Mürûcû'z-zehb*'i gelmektedir. Faydalandığı diğer coğrafyacılar arasında Nasîrüddîn-i Tûsî, Nisâbü'rî, Sirâceddin İbnü'l-Verdî, Şerîf el-İdrîsî, İstahrî, Süyûtî, Kadızâde-i Rûmî ve Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvî'nî gibi İslâm âlimlerinin yanında Batlmyus da bulunmaktadır. Müellif ilk iki bölümde sadece iktibasla yetinmemiş, naklettiği bazı bilgiler hakkında kendi görüşlerini de açıklamıştır. Eserin Amerika kıtasından bahseden üçüncü bölümü bazı Batı kaynaklarının yanında Osmanlı denizcilerinin Venedik, Cenova, İspanya ve Portekiz gibi memleketlere gönderdikleri casusların sözlü rivayetlerine dayanmaktadır. Özellikle yer adları imlâlarının bugünküyle uygun olması (meselâ Akapulko, Britanya, Brazil, Ceneviz, Havana, Honduraz, İngiltere, İspanya, Küba, Nikaragua, Peru, Sevilla gibi) Mehmed Suûdî Efendi'nin bazı İspanyol, İtalyan, Portekiz kitap ve haritalarından istifade etmiş olduğunu göstermektedir. Müellif, bu kaynaklardan faydalanan İspanya'dan göç eden bazı müslüman ve yahudi âlimlerinin yardım-larını görmüş olmalıdır.

Eserde İslâm dünyasından bahsederken hicrî, Batı'dan bahsederken milâdî tarihlerin verilmesi, müellifin milâdî tarihleri hicriye çevirmeyi bilmemesine ve kronoloji bilgisinin yetersizliğine bağlan-maktaysa da (Sayılı, XXV/99 [1961], s. 422) İslâm dünyasında Rumlar'ın ve Kiptîler'in kullandıkları takvimler hakkında pek çok telif eserin bulunması bunun doğru olmadığını düşündürmektedir. Müellif, Amerika kıtası hakkındaki bilgileri sözlü ve yazılı kaynaklardan aynen aktardığı için milâdî tarihleri hicrî tarihe çevirme gereğini duymamış olmalıdır. Üzerinde durulması gereken önemli bir husus da eserde bazı yer adlarının Türkçe karşılıklarıyla verilmesidir: Avrat Burnu, Bazlar Cezîresi, Bunduki halici, Gümüşderesi, Gümüşhisarı, Kapoğaz Burnu, Kazlımanı, Magalyan septesi, Santagustin Burnu, Taşlıburun, Toludehisarı ve Yeşilburun gibi.

Târîh-i Hind-i Garbî İbrâhim Müteferrika tarafından 1142'de (1730) basıl-

Mehmed
Suûdî
Efendi'nin
*Târîh-i
Hind-i Garbî*
adlı eserinden
minyatürlü
iki sayfa
(Beyazıt
Devlet Ktp.,
nr. 4969,
vr. 53^a, 133^b)

mış, iki yıl sonra da Feon Baptiste Fienne tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir. Eserin tıpkıbasımını, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki (Revan Köşkü, nr. 1488) nüshayı esas alarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın maddî desteğiyle Tarihî Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi gerçekleştirmiştir (İstanbul 1987, 1999). Bu neşirde de Mehmed Suûdî Efendi'nin adına yer verilmemiş, sadece müellifin kimliği hakkındaki eski tereddüt ve ihtilâflar belirtilmiştir. Kitapta bir de dünya haritası bulunmaktadır.

Mehmed Suûdî Efendi eserinde deniz yollarını keşfeden Avrupalılar'ın Amerika ve Hindistan kıyılarına ve Hürmüz'e yerleştiklerini, İslâm ülkelerini sıkıştırıp ticaretlerine zarar verdiklerini, büyük maddî faydalar sağlayacak olan bu işin Osmanlı Devleti tarafından da kolayca yapılabileceğini, Süveyş'te kurulacak bir filo ile Avrupalılar'ı Hint denizlerinden uzaklaştırmanın mümkün olacağını ve Süveyş Kanalı'nın açılması halinde "Hint ve Sind limanlarını zabt ile küffârı tard ve ora nefâis-i emtiasının kolayca pâyitahta îsâlinin kabil olacağını" söyleyerek (vr. 8^a, 15^b) uzağı gören bir Osmanlı aydını olduğunu göstermiştir. Onun iyi bir şair olduğu da Kınalızâde Hasan Çelebi ile Nev'izâde Atâî'nin örnek verdikleri Suûdî mahlaslı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Kâtib Çelebi, Mehmed Suûdî Efendi'nin bilimlerin tasnifiyle ilgili *Ravzatü'l-ûlûm ve devhatü'l-fühûm* adını taşıyan bir eserinin daha bulunduğunu ve müellifin onu da III. Murad'a takdim ettiğini söylemektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 928).

BİBLİYOGRAFYA :

Tarih-i Hind-i Garbî veya Hadîs-i Nev, İstanbul 1999; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 471-474; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 315-316; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, III, 55-56; *Keşfü'z-zunûn*, I, 310, 928; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 440; *Târîh-i Silsile-i Ule-mâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2142, vr. 216^b; *Müstakimzâde*, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 254^b; *Sicill-i Osmânî*, III, 50; *Hedîyyetü'l-ârifin*, II, 259; Barthold, *İslâm Medeniyeti*, s. 230; İbrahim Hakkı Akyol, "Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 518-519; A. Zeki Velidî Togan, *Bugünkü Türkîli Türkistan ve Yakın Tarihi* (İstanbul 1942-47), İstanbul 1981, s. 126-127; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (haz. Aykut Kazancıgil - Sevim Tekeli), İstanbul 1982, s. 94, 146, 186; F. Taeschner, "Osmanlılarda Coğrafya", *TM*, II (1928), s. 293; B. Lewis, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İnhitâtı Üzerine Bazı Düşünceler" (trc. Salih Tuğ), *İTED*, III/1-2 (1960), s. 168; Aydın Sayılı, "Üçüncü Murad'ın İstanbul Rasathanesindeki Mücessem Yer Küresi ve Avrupa ile Kültürel Temaslar", *TTK Belleten*, XXV/99 (1961), s. 402, 403-404, 411-412, 421, 422; T. D. Goodrich, "Ottoman Americana the Search for the Sources of the Sixteenth-Century Tarih-i Hind-i Garbî", *Bulletin of Research in the Humanities*, LXXXV (1982), s. 269-294; a.mlf., "Tarih-i Hind-i Garbî: An Ottoman Book on the New World", *JAOS*, CVII/2 (1987), s. 317-319.

CEVAT İZGİ

MEHMET SÜREYYA

(1845-1909)

Sicill-i Osmânî adlı eseriyle tanınan Osmanlı tarih ve biyografi uzmanı.

İstanbul'da doğdu. Çeşitli yerlerde kaymakamlık yapan, İstanbul'da komisyon üyeliklerinde ve çeşitli devlet hizmetlerinde bulunan Hüsnü Mehmed Bey'in ikinci